

Amfibieën en reptielen op Sardinië: een herpetologische reis van 2 t/m 8 mei 2001

Tale Evenhuis
Valentijnkade 5-III
1094 SN Amsterdam
Foto's van de auteur

INLEIDING

Van 2 tot en met 8 mei 2001 heb ik met de reisorganisatie Eco Tourist Services een rondreis gemaakt over Sardinië, op zoek naar amfibieën en reptielen. De reisbegeleiders, Edo van Uchelen en Ruud Wolterman, hadden in september 2000 een voorbereidingsreis gemaakt op het eiland. Het reisgezelschap bestond uit 15 deelnemers, inclusief de reisbegeleiders. Groot voordeel van zo'n grote groep is dat er meer wordt waargenomen. Immers: vijftien paar ogen zien meer dan één paar. Bovendien kun je met vijftien paar handen meer stenen en stronken keren. Handschoenen zijn daarbij geen overbodige luxe. Nadeel is natuurlijk dat met meer mensen, schuwe dieren sneller verstoord raken.

Dit artikel wil een overzicht geven van de amfibieën en reptielen die we hebben waargenomen en een indruk geven van het voorkomen en de verspreiding van de verschillende soorten.

SARDINIË

Sardinië maakt onderdeel uit van het zogenaamde Tyrreense gebied: een geografische aanduiding voor het gebied in de Middellandse zee, tussen Corsica, Sardinië, Sicilië en de Italiaanse westkust. Deze eilanden hebben een aantal geheel eigen planten- en diersoorten. We hebben ons op deze reis voornamelijk gericht op de reptielen en de amfibieën, waarvan een aantal soorten alleen op Sardinië voorkomt. Deze soorten hebben dikwijls sterke verwantschap met soorten op Corsica of het vasteland, maar hebben zich in de loop van de evolutie toch apart ontwikkeld vanwege hun isolatie op een eiland.

Hoewel april en mei relatief droge en zonnige maanden zijn, hebben we tamelijk veel bewolking

en een paar dagen regen gehad. Edo en Ruud vertelden dat tijdens de voorbereidingsreis in september, het al sinds februari niet meer geregend had. Zo blijkt maar dat het klimaat erg variabel kan zijn.

We hebben voornamelijk het noordoostelijk gedeelte van het eiland bezocht. Hoewel het eiland half zo groot is als Nederland, is het vanwege de slechte infrastructuur moeilijk toegankelijk.

LAGO BARRATZ

Lago Barratz, in het noord-westen van Sardinië, is het enige natuurlijke zoetwatermeer van Sardinië. De Muurgekko (*Tarentola mauritanica*) hebben we alleen hier gevonden, zij het wel in grote aantallen. Wat betreft waarnemingstijd is dat niet zo vreemd: deze gekko is overdag actief. Wel vreemd dat hij niet elders is aangetroffen. Verder vonden we hier een aantal Griekse Landschildpadden (*Testudo hermanni*) van verschillend formaat en bijzonder veel *Podarcis sicula cettii*, de Sardijnse ondersoort van de Ruïnehagedis. Deze ondersoort valt op door de netvormige tekening.

Bij het keren van boomstronken troffen we een tweetal Parelskinken (*Chalcides ocellatus tiligugu*) en een jonge Geelgroene Toornslang (*Coluber viridiflavus*) aan. Opvallend aan de toornslangen op Sardinië is de zwarte grondkleur. Sommigen noemden deze slang de Geen-groene Toornslangen.

Tussen de bosjes verdween een kikker of een pad: vermoedelijk een Groene Pad of een schijftongkikker.

De afgelopen maanden had het zoveel geregend dat het waterpeil een stuk hoger stond dan het jaar daarvoor. We hebben tevergeefs gezocht naar Europese Moerasschildpadden.

Testudo hermanni, de Griekse Landschildpad.

Chalcides ocellatus tiligugu, de Parelskink.

Coluber viridiflavus, de Geelgroene Toornslang.

Natrix maura, de Adderringslang. Jong exemplaar.

Hemidactylus turcicus, de Europese Tjitjak.

MARINI DI OROSEI

De meest spectaculaire vangsten bij het strand van Marini di Orosei, in het oostelijk gedeelte van het eiland, waren twee enorme Adderringslangen (*Natrix maura*) van 78 cm, zwemmend in zout water, waar ze jaagden op grondeltjes. Door hun grootte en hun tekening van lengtestrepen ontstond enige twijfel of we wel te maken hadden met Adderringslangen en niet met de Sardijnse ondersoort van de Ringslang (*Natrix natrix cetti*). Het belangrijkste onderscheid zijn de ogen, die bij Adderringslangen meer boven op de kop liggen en bij Ringslangen meer aan de zijkanten zitten. Met de ogen boven op de kop, kan de adderringslang zijn prooi beter waarnemen wanneer hij over het water zwemt. Dit toont dan ook aan dat hij meer aan een waterleven is aangepast, dan de Ringslang. De Sardijnse Ringslang is bijzonder zeldzaam. Tijdens onze hele vakantie hebben we geen exemplaren gevonden. Edo en Ruud hebben tijdens de voorbereidingsreis wel een exemplaar gevonden, bij Rio Pardu.

Onder stenen werden twee piepkleine, doorschijnende gekkootjes gevonden. Hoewel in ARNOLD

et al. (1978) de tekeningen van de Europese Tjitjak (*Hemidactylus turcicus*) en de Bladvingergekko (*Phyllodactylus europaeus*) levensgroot verschillen, blijken de verschillen in de praktijk veel kleiner te zijn. Met behulp van een loep werd bepaald dat het toch ging om de Europese Tjitjak. Opmerkelijk is dat ze al bij het oppakken hun staart loslaten, ook wanneer hun staart niet wordt aangeraakt. Waarschijnlijk is het bij voorbaat afbreken van hun staart voldoende om een predator te misleiden. Die wordt immers afgeleid door een kronkelend gevalletje.

Een aantal Tyrrheense Kielhagedissen (*Algyroides fitzingeri*) zat aan de rand van een waterstroompje, in de begroeiing. Dit zijn schuwe diertjes die alleen met veel geduld te fotograferen waren.

Naast de reptielen zijn de volgende bijzondere vogels hier ook aangetroffen: Raven, een Visarend en de Zwarte Tapuit.

RIO CEDRINO

Bij de stuwdam in de Rio Cedrino wemelde het van de Tyrrheense Boomkikkers (*Hyla sarda*).

Opvallend was dat ze voornamelijk zaten in de oksels van het Fluitekruid en minder in het riet. Larven van deze boomkikker vonden we in een poeltje, een stuk verder op, langs het riviertje. We hebben hier Sardijnse Schijftongkikkers gezocht, maar niet gevonden. Verder vonden we hier nog een tweetal Geelgroene Toornslangen, die natuurlijk een El Dorado hadden met al die sappige boomkikkers en hun larven. Tevens zagen we uit het riet een Purperreiger opvliegen.

SERRA ORRIOS

Onze eerste Tyrreense Muurhagedissen (*Podarcis tiliguerta*) vonden we bij Serra Orrios. Opmerkelijk was de zeer fraaie kleurschakering van de mannetjes. Voor de rest van de tijd hebben voornamelijk deze soort gezien en in veel mindere mate de Sardijnse Ruinehagedis.

Eveneens vonden we hier een wijfe van de Parelskink, herkenbaar aan de bijtplekken bij de staartwortel. Bij een meertje in de buurt vonden we nog twee jongen van de Adderringslang, die zich daar te goed deden aan de larven van de boomkikker.

GROTTENSALAMANDERS BIJ GROTTA DI GORRONNO

Vanaf Dorgali hebben we een wandeling gemaakt naar Grotto di Gorronno. Waarschijnlijk door het bewolkte weer met af en toe een spat regen, hebben we tijdens de wandeling weinig gevonden: een enkele Tyrreense Muurhagedis en een Parelskink. In een regenput vonden we een jonge Geelgroene Toornslang. Wel hoorden we volop Roodborstapuiten.

De Grottensalamander (*Hydromantes supramontis*), een van de vier endemische grottensalamanders op Sardinië, bij Grotto de Gorronno was het doel van de wandeling. Edo en Ruud waren via lokale gidsen het jaar daarvoor al geweest op deze plaats. De lengte van de dieren is ca. 10 cm, ze zijn enigszins gemarmerd met een olijachtige kleur en bijzonder grote ogen. Ze ontleen hun naam aan de plaats waar ze worden aangetroffen, maar dat wil niet zeggen dat dit het enige biotoop is waar ze zitten. Vermoedelijk zitten ze ook diep in de grond, onder grote stenen of onder boomwortelstelsels. Deze dieren hebben een zeer hoge luchtvochtigheid nodig. Slechts op plekken die koel zijn (op het noorden liggen) en weinig vocht verliezen maak je

Hydromantes supramontis, de Grottensalamander.

kans ze te vinden. Grotten met een opening net groot genoeg voor mensen om doorheen te krui- pen, hebben waarschijnlijk de maximale doorsne- de van de ingang, om voldoende vocht vast te hou- den.

Deze dieren zijn vanwege het ontbreken van longen, volkomen aangewezen op zulke vochtige plaatsen. Ze leven waarschijnlijk van de insecten die in de grotten leven, zoals grottenkrekels. Ze zit- ten niet direct bij de opening, waar het te droog is, maar ook niet te diep waar het te donker is. Met hun grote ogen kunnen ze weliswaar met erg we- nigh licht toe, maar in stikdonker kunnen ze zich niet handhaven. Waar en hoe ze zich voortplanten is onbekend.

DE SARDIJNSE BEEKSALAMANDER BIJ PIS- CINA URTADDARA

In zeer helder, erg koud water zagen we enorm veel exemplaren van de Sardijnse Beeksalamander (*Euproctus platycephalus*). Dit meer bij Piscina Urtaddara is gelegen in de holte van een rotwand, waar geen zon in kan komen: behalve de noord-

kant is de holte geheel omgeven door een rots- wand. Het water zat vol met Sterrekroos.

De Sardijnse Beeksalamander is zeer opvallend met zijn grote platte kop, aantrekkelijk door zijn lelijk- heid.

Het wandelpad naar Piscina Urtaddara gaat door een bos met prachtige oude steeneiken. Zeer bij- zonder waren de longmossen die aan enkele exem- plaren van deze steeneiken hingen. Verder stonden in deze bossen wilde pioenrozen en wilde cycla- men. Behalve enkele Tyrreense Muurhagedissen vonden we een verdwaalde jonge boomkikker midden op een relatief droge vlakte. Bij een poel- tje vonden we een verdronken wijfje, een volwas- sen mannetje en larven van de Groene Pad (*Bufo viridis*).

Een andere bijzonderheid aan dit gebied was de Raaf.

DE GEURENDE GROTTENSALAMANDER BIJ GROTTA DI ORROLI

De Geurende Grottsalamander (*Hydromantes imperialis*) was het hoogtepunt bij Grotto di

Euproctus platycephalus, de Sardijnse Beeksalamander.

Hydromantes imperialis, de Geurende Grottensalamander.

Orroli. De Grottensalamanders bij Grotto di Gorronno zijn veel donkerder van kleur en hebben minder tekening. De Geurende Grottensalamander is bijzonder fraai getekend en heeft een licht olijfgleurige rug. Wel zijn de ogen even groot. Echt geroken hebben we hem niet. Voor wat betreft voorkomen en levenswijze geldt hetzelfde als voor *Hydromantes supramontis*.

RIO PARDU

Langs de Rio Pardu bij Osini werd een exemplaar van de Europese Moerasschildpad (*Emys orbicularis capolongoi*) aangetroffen. Verder ontbrak ook hier de Tyrreense Muurhagedis niet, die zich op deze zonnige dag een stuk meer liet zien.

Zeer bijzonder was een jong exemplaar van de Sardijnse Beeksalamander. Het dier zat in een plasje langs een snelstromende beek in het snelstromende water. Volgens oudere verspreidingskaarten kwam hij daar vroeger voor, maar is hij daar de laatste jaren niet meer aangetroffen. Tevens vonden we nog een bijzonder grote Adderringslang.

GOLA DI SU GORROPPU

Hoewel het moet wemelen van de Sardijnse Schijftongkikkers (*Discoglossus sardus*) hebben we slechts één exemplaar gevonden in een klein poeltje langs het stroompje door de kloof van Gola di su Gorroppu. Het paarlustige mannetje, herkenbaar aan de copuleerborstels zat verscholen in het bronmos. Wel krioelde het in de poeltjes langs het stroompje van de larven van de Sardijnse Schijftongkikker.

Een andere zeer bijzondere vangst was de Europese Bladvingergekko (*Phyllodactylus europaeus*), gevonden tussen de kieren van een rots. Helaas ontbrak zijn staart. Door al naar ze te wijzen laten deze gekko's, net als de Europese Tjitjak, hun staart al los. Ook vonden we er een jong exemplaar van de Sardijnse Boomkikker. Deze had de kenmerkende donkere vlekken op de rug en het ontbreken van de opwaartse vertakking in de liezen. De eerdere exemplaren hadden geen opmerkelijke donkere vlekken.

Vanwege het bewolkte en koele weer ontbraken de Tyrreense Muurhagedissen, welke hier anders

Algyroides fitzingeri, de Tyrreense Kielhagedis.

Hyla sarda, de Sardijnse Boomkikker.

Podarcis tiliguerta, de Tyrreense Muurhagedis.

Hydromantes supramontis, de Grottoensalamander.

volop zitten. Onder stenen vonden we wel diverse Parelskinken. Tevens zou dit een uitgelezen gebied zijn voor Europese Moerasschildpadden, maar die hebben we niet gevonden.

KLOKSCHILD PADDEN BIJ OLBIA

Het hoogtepunt bij Olbia in het noordoosten waren elf exemplaren van de Klokschildpad (*Testudo marginata*). Dit zijn bijzonder grote landschildpadden, met een klokvormig schild door de opgekrulde randen bij de achterpoten. Vermoedelijk zijn ze door de Romeinen ingevoerd vanuit Zuid-Griekenland, daar ze verder nergens anders in Europa voorkomen. Gewoonlijk worden deze dieren zwart als ze ouder worden, maar sommige exemplaren hadden een erg verveerd schild. Door de hoge, struikachtige onderbegroeiing schoten talloze Hazelskinken (*Chalcides chalcides*), die waarschijnlijk als voer dienden voor de Geelgroene Toornslangen, waar we ook twee exemplaren van vonden.

MONTE LIMBARA

Monte Limbara is het verspreidingsgebied van de forsgebouwde Tyrreense Berghagedis (*Lacerta bedriagae*). Doordat de zon niet wilde doorkomen lieten deze dieren zich niet zien. Wel troffen we een enkele kielhagedis aan onder een steen. Het vermoeden bestaat dat de Tyrreense Berghagedis niet in hetzelfde leefgebied voorkomt als de Tyrreense Muurhagedis. Omdat we van deze laatste nog een enkel exemplaar zagen, zaten we mogelijk nog niet hoog genoeg in de bergen. Echter, hoe hoger we gingen, hoe kouder het werd.

Grappig was een verwaald exemplaar van de Klokschildpad te vinden.

SAMENVATTING

Tijdens de herpetografische reis met Eco Tourist Services naar Sardinië van 2 tot 9 mei 2001 zijn van de 25 soorten reptielen en amfibieën die hier voorkomen er 19 soorten waargenomen. Vooral Tyrreense Muurhagedissen, Parelskinken en Geelgroene Toornslangen zijn over het gehele eiland veelvuldig te vinden. Opvallend was dat de Muurgekko, de boomkikker en de Sardijnse

Ruïnehagedis slechts lokaal veel werden aangetroffen.

LITERATUUR

Er zijn geen aparte boeken over de reptielen en amfibieën van Sardinië. De werken die we veel gebruikt hebben zijn:

ARNOLD, E., J. BURTON & D. OVENDEN, 1978. Elseviers Reptielen- en Amfibieëngids. Elsevier, Amsterdam/Brussel (verouderd, maar toch nog steeds bruikbaar vanwege de fraaie en redelijk levensechte tekeningen)

ENGELMANN, W., J. FRITZSCHE, R. GÜNTHER & F.J. OBST, 1993. Lurche und Kriechtiere Europas. Neumann Verlag, Radebeul.

GASC, J.-P. et al.(red.), 1997. Atlas of Amphibians and Reptiles in Europe. Societas Europaea Herpetologica & Muséum National d'Histoire Naturelle, Parijs. (veel informatie over de kwetsbaarheidsstatus van de dieren)

NÖLLERT, A. & C. NÖLLERT, 1992. Die Amphibien Europas. Franckh-Kosmos Verlags-GmbH & Co., Stuttgart. (veel informatie over de kwetsbaarheidsstatus van de dieren)

Testudo marginata, de Klokschildpad.

AMFIBIEËN

Sardijnse Beeksalamander (<i>Euproctus platycephalus</i>)	Plaatselijk algemeen
Gele Grottsalamander (<i>Hydromantes flavus</i>)	Niet waargenomen
Supramonte Grottsalamander (<i>Hydromantes supramontis</i>)	Plaatselijk, 12 exemplaren
Geurende Grottsalamander (<i>Hydromantes imperialis</i>)	Plaatselijk, 3 exemplaren
West-Sardijnse Grottsalamander (<i>Hydromantes genei</i>)	Niet waargenomen
Sardijnse Schijftongkikker (<i>Discoglossus sardus</i>)	1 volwassen mannetje, plaatselijk veel larven
Groene Pad (<i>Bufo viridis</i>)	2 volwassen dieren, plaatselijk veel larven
Sardijnse Boomkikker (<i>Hyla sarda</i>)	Algemeen over het hele eiland

REPTIELEN

Sardijnse Ruïnehagedis (<i>Podarcis sicula cettii</i>)	Plaatselijk algemeen
Tyrreense Muurhagedis (<i>Podarcis tiliguerta</i>)	Algemeen over het hele eiland
Tyrreense Berghagedis (<i>Lacerta bedriagae</i>)	Niet waargenomen
Tyrreense Kielhagedis (<i>Algyroides fitzingeri</i>)	Redelijk algemeen over het hele eiland
Muurgekko (<i>Tarentola mauritanica</i>)	Plaatselijk algemeen
Europese Tjitjak (<i>Hemidactylus turcicus</i>)	4 exemplaren
Europese Bladvingergekko (<i>Phyllodactylus europaeus</i>)	1 exemplaar
Parelskink (<i>Chalcides ocellatus tiligugu</i>)	Redelijk algemeen over het hele eiland
Hazelskink (<i>Chalcides chalcides</i>)	Plaatselijk algemeen
Europese Moerasschildpad (<i>Emys orbicularis capolongoi</i>)	3 exemplaren
Griekse Landschildpad (<i>Testudo hermanni</i>)	Plaatselijk algemeen
Klokschildpad (<i>Testudo marginata</i>)	Plaatselijk algemeen
Geelgroene Toornslang (<i>Coluber viridiflavus</i>)	6 exemplaren over het hele eiland
Hoefijzerslang (<i>Coluber hippocrepis</i>)	Niet waargenomen
Esculaapslang (<i>Elaphe longissima</i>)	Niet waargenomen
Adderringslang (<i>Natrix maura</i>)	6 exemplaren op twee plaatsen
Sardijnse Ringslang (<i>Natrix natrix cetti</i>)	Niet waargenomen

De reptielen en amfibieën van Sardinië, met een overzicht van de waarnemingen.

AMPHIBIANS AND REPTILES ON SARDINIA, A HERPETOLOGICAL JOURNEY

During a herpetological journey to Sardinia in may 2001 19 of the 25 species of reptiles and amphibians were spotted. Especially *Podarcis tiliguerta*, *Chalcides ocellatus* and *Coluber viridiflavus* were abundant throughout the entire island.

Tarentola mauritanica, *Hyla sarda* and *Podarcis sicula cettii* were locally abundant. Few animals of the other species were seen. Only *Hydromantes flavus*, *Hydromantes genei*, *Lacerta bedriagae*, *Coluber hippocrepis*, *Elaphe longissima* and *Natrix natrix cetti* were not seen.

Discoglossus sardus, de Sardijnse Schijftongkikker.